

“...Адабиёт ва санъатга, маданиятга эътибор — бу аввало халқимизга эътибор, келажакимизга эътибор эканини, буюк шоиримиз Чўлпон айтганидек, адабиёт, маданият яшаса, миллат яшаши мумкинлигини унутишга бизнинг асло ҳаққимиз йўқ”¹.

“Бундан юз йил муқаддам буюк ўзбек шоири Абдулҳамид Сулаймон ўғли — Чўлпон “Адабиёт яшаса, миллат яшар!” деган оташин даъват билан майдонга чиққан эди. Ҳаёт ва тарих синовларидан ўтган теран маъноли бу сўзлар бугун ҳам ўз аҳамияти ва қимматини йўқотган эмас. Дарҳақиқат, адабиёт, санъат ва маданият яшаса, миллат ва халқ, бутун инсоният безавол яшайди”².

Шавкат МИРЗИЁЕВ

ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ВАТАНПАРВАРЛИК ТУЙҒУСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА ТАРИХИЙ, АДАБИЙ-БАДИИЙ МАНБАЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ПЕДАГОГИК ШАРТ-ШАРОИТЛАРИ

Абдулҳамид Чўлпон ижоди мисолида

*Умида ШЕРМАТОВА,
педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD),
Тошкент вилояти
Чирчиқ давлат педагогика институти*

Умумий ўрта таълим тизимида миллат ва ватан тарихига дахлдор аجدодларимиз меросини ўрганиш ватанпарварлик тарбияси билан боғлиқ маънавий-интеллектуал эҳтиёж натижасида юзага келганлиги, ана шу зарурат туфайли адабий таълим жараёнида ўқувчиларда Ватан тарихини чуқур ўрганиш,

маънавий-маданий меросимизга эҳтиром уйғотиш, Ватанга муҳаббат туйғусини камол топтиришда тарихий, адабий-бадиий манбалар жамиятни истиқболга элтувчи восита, мустаҳкам заминга эга ижтимоий омил вазифасини ўташи Чўлпон ҳаёти ва ижоди билан боғлиқ тарихий, адабий-бадиий ман-

¹ Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон ижодкор зиёлилари вакиллари билан учрашувдаги маъруза. 2017 й. 4 август // Ўзбекистон Республикаси Президентининг расмий веб-сайти — www.president.uz.

² Мирзиёев Ш.М. “Ўзбек мумтоз ва замонавий адабиётини халқаро миқёсда ўрганиш ва тарғиб қилишнинг долзарб масалалари” мавзусидаги халқаро конференция иштирокчиларига. 2018 й. 7 август // www.president.uz.

баларни ватанпарварлик тарбияси нуқтаи назаридан педагогик муаммо сифатида ўрганишнинг илмий-назарий асосларини ташкил этиши хусусида фикр юритилади.

Ватанпарварлик — бу, ўз шахсий манфаатларини Ватан ва унда истиқомат қилувчи халқ манфаатлари билан уйғунликда кўра олиш, Ватан равнақи йўлида камарбаста бўлиш, Ватан истиқболи учун керак бўлса ўз жонини тикишдир.

Юксак маънавий қадрият ҳисобланган Ватан тимсоли ватанпарварлик тарбиясининг туб моҳиятини ташкил этиши билан узлуксиз таълим тизимида педагогик муаммо сифатида ёшларда ватанимиз шонли тарихига ҳурмат, истиқболига ишонч уйғотиш билан бирга, миллий ва умуминсоний қадриятларни такомиллаштириш, инсонпарварлик, дўстлик, меҳнатсеварлик, ҳалоллик, қаҳрамонлик, бунёдкорлик хислатларини мустаҳкамлаш орқали шахслик сифатларини камол топтиришда муҳим ўрин тутди.

Буюк ўзбек шоири Чўлпон ҳаёти ва ижоди билан боғлиқ тарихий, адабий-бадиий манбалар воситасида адабий таълим тизимида фанлараро интеграция методларидан фойдаланилгандагина ватанпарварлик тарбияси ўзининг ижобий натижасини беради.

Умумий ўрта таълим мактабларининг адабиёт дарсларида Чўлпон ижоди мисолида ватанпарварлик тарбиясининг педагогик имкониятлари ҳамда ўқувчиларнинг Ватанга содиқ шахслар сифатида шаклланиши индикаторларини аниқлаш юзасидан методик тавсиялар ишлаб чиқиш жараёнида қуйидаги хулосаларга келинди:

Биринчи. Ахборот-коммуникация тармоғи жаҳон миқёсида жадал ривожланаётган глобаллашув ва мустақиллик шароитида ёшларни Ватанга муҳаббат, унинг истиқболи учун курашчанлик руҳида маънан ва жисмонан баркамол кишилар қилиб тарбиялаш давлат сиёсати даражасига кўтарилган ҳозирги даврда янги ўзбек адабиётининг бошловчиларидан Чўлпоннинг бетақроп бадиий олами

ва жўшқин ижодиёти Ватанимиз ўтмишига тийрак нигоҳ билан назар ташлашга ва ундан тегишли хулоса чиқариш орқали истиқлол қадрига етиш ҳамда истиқболга қатъий ишонч, бир сўз билан айтганда, ватанпарварлик туйғусини камол топтиришда муҳим манба вазифасини ўтайди.

Иккинчи. Жаҳон таълим тизимида “ватанпарварлик” тушунчасига миллий қадрият сифатида қаралиши, унга мамлакат истиқболи, миллат генофонди, жамият тараққиёти-ни белгиловчи муҳим ижтимоий-педагогик нуқтаи назардан ёндашилиши “узлуксиз таълим тизимини янада такомиллаштириш, умумий таълим сифатини тубдан ошириш” билан боғлиқ давлат талаблари ижросида, хусусан, таълим-тарбия сифати ва самарадорлигини кафолатлашда бошқа ижтимоий-гуманитар ўқув фанлари қаторида адабий таълим зиммасига ҳам катта масъулият юклайди.

Учинчи. Мустақиллик шароитида таълим-тарбия тизимини модернизациялаш жамият тараққиётининг концептуал асосларига суяниши назарда тутилса, Чўлпоннинг бадиий-эстетик, маънавий-ахлоқий қарашларини таълим-тарбиянинг миллий ва умуминсоний хусусиятлари, фанлараро алоқадорлик қонуниятларидан келиб чиққан ҳолда педагогик нуқтаи назардан ўрганиш таълимнинг прагматик даражасини белгилайди. Кузатишлар ўқувчилар онгига тарихий, адабий-бадиий манбалардаги ватанпарварлик ғояларини сингдиришда компьютер техникаси, интерактив доска, планшет каби замонавий ахборот коммуникация технологияларидан фойдаланиш таълим олишга кучли мотивацияни шакллантиришга ёрдам беришини кўрсатди.

Тўртинчи. Жадидчилик ҳаракати дастлаб эски мактаб ва мадрасаларни ислоҳ қилиш, янги мактаблар очиш, яъни маърифатпарварлик характерида бўлганлиги, кейинчалик бу ҳаракат тарихий шароит тақозоси билан миллий-озодлик кураши ғоясини кўтариб

чиққанлиги туфайли ўша даврда шаклланаётган янги ўзбек адабиётининг бош йўналишини ҳам миллий-озодлик кураши гоёси ташкил қилди. Бу гоё тарғиботининг ёрқин далили Чўлпон ижодидир.

Бешинчи. Адабиёт тарихига назар ташланса, ҳар бир ижодкор ўзи яшаётган давр фарзанди сифатида халқ ва ватан тарихининг муайян даврини қаламга олар экан, унга ўша даврнинг маънавий-ахлоқий, интеллектуал муносабати нуқтаи назаридан ёндашганини кузатиш мумкин. Бинобарин, Чўлпон ижоди ва унинг бадиий-эстетик ҳамда педагогик қарашларига ҳам шу жиҳатдан ёндашиш тарихий ҳақиқатни тўғри тушунишга ёрдам беради.

Олтинчи. Чўлпон ижоди мисолида тарихий, адабий-бадиий манбаларда Ватан туйғусининг тадқиқига оид изланишлар шуни кўрсатдики, ватан ва халқ тақдири барча замонларда ҳам адабиётнинг бош мавзуси бўлиб келган. Жадид адабиёти тарихи бунинг ёрқин далилидир.

Ватанпарварлик тарбиясининг тарихий генезиси ва унинг миллий ҳамда умуминсоний қадрият сифатида педагогик, тарихий-фалсафий ва психологик омиллари адабий-тарихий манбалар асосида ўрганилса, **педагогика тарихи фанини бойитишга хизмат қилади.**

Чўлпон ижодига оид адабий-тарихий манбалар педагогика ва адабиётшунослик фанлари интеграцияси асосида ўрганилса, нафақат педагогика тарихи, балки **адабиёт тарихининг миллий уйғониш даври бўйича ҳар хил қарашларга ҳам ойдинлик киритилади.**

Чўлпоннинг педагогик ва бадиий-эстетик қарашларининг ижтимоий-тарихий, адабий-бадиий хусусиятлари ўзи яшаган даврдаги адабий-тарихий муҳит билан боғлиқликда ўрганилса, **буюк шоир феноменининг миллат ва жамият тараққиётидаги ўрнига бўлган муносабатларни уйғунлаштиришга ёрдам беради.**

Акмал Саидов, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси Спикерининг биринчи ўринбосари: “Ҳар бир таржима қилинган асар халқларни бир-бирига яқинлаштиради, маданиятлар, маънавиятлар, тилларни бойитишга хизмат қилади. Ш. Миноваровнинг “Чўлпон Францияда” номли мақоласида қайд этилганидек, “Таржимачилик ёзма адабиёт билан бир пайтда пайдо бўлган. Агар Ибн Сино, Беруний, Улуғбек каби олимлар Птолемей, Платон, Гиппократларнинг асарларини араб тилига ва Толедода (Испания) Ўрта асрларда фаолият кўрсатган таржимачилик мактабидагилар Шарқ олимлари асарларини латин тилига ўғирмаганларида, инсоният кўплаб илмий-маданий бойликлардан маҳрум қилинган бўларди”³.

Ҳамидулла Акбаров, “Ўзбеккино” миллий агентлиги қошидаги экспертлар кенгашининг аъзоси, профессор: “Телеэкранларда намоиш этилаётган хориж сериалларини халқимиз қизиқиш билан томоша қиляпти. Лекин дубляж қилинган фильмларда бир хил овозларни эшитяпмиз. Бу масалани ҳал этиш йўллари кўп. Нутқ маданиятини ўзлаштирган театр манба бўлиб хизмат қила олади. Бизнинг ҳам дунёга кўз-кўз қиладиган муносиб киноасарларимиз йўқ эмас. Чет элларда ўзбек фильмларида актёрларимизнинг овозини сақлаган ҳолда намоиш этилишини хоҳлардим. Бугун кино соҳада олиб борилаётган сиёсатни оқил ва одил, деб биламан. Ижодий, ташкилий, иқтисодий имкониятлар яратиб берилган экан, улардан нодавлат студиялар ҳам унумли фойдаланиш керак. Шу ўринда Чўлпоннинг мулоҳазаларини эслатиб ўтсам: “Актёрга истеъдоддан ташқари маданият ҳам зарур”. Бу талабни сценарийнавис ва режиссёр, оператор ва кино рассоми, монтаж, овоз

³ Таржима санъатидан — нафис дипломатия сари // Халқ сўзи. — 2021. — 30 июль.

ёзиш санъати билан шуғулланганлар олдида ҳам қўйиш керак”⁴.

Алишер Абдуллаев, Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар Академияси бошлигининг ўринбосари, полковник: “Адабиётни ўрганиш миллий ўзликни англаш, маънавийатни юксалтиришга хизмат қилади. Мустақилликка эришганимиздан сўнг ўзбек адабиёти намояндаларининг ҳаёти ва ижодига бўлган эътибор янада кучайди. Маърифатпарвар адиб Абдулҳамид Чўлпон шеърисида юртга муҳаббат ва садоқат, мустамлака зулмига нафрат, халқнинг миллий онгини юксалтириш каби ғоялар юксак маҳорат билан қаламга олинган. Шу маънода баркамол авлод таълим-тарбиясида адиб ижодининг ўзига хос аҳамияти бор”⁵.

*Тавсия этилаётган
қўшимча манбалар:*

Усмонова С. Ўзбек ва инглиз романларида аёл руҳияти тасвири (Абдулҳамид Чўлпон ва Самуэл Ричардсон ижоди мисолида). — Тошкент, 2021.

Исломова С. Чўлпон шеърларининг матний тадқиқи ва илмий-танқидий матнини яратиш. — Тошкент, 2021.

Хожиева Ш. Чўлпон шеърисида поэтик тафаккурнинг янгилиниш тамойиллари. — Тошкент, 2019.

Жабборов Д. Истиқлол даври ўзбек адабиётшунослигида Чўлпон ижоди талқинлари (шеъриси ва насрий асарлари мисолида). — Тошкент, 2018.

Ўроқова О. Чўлпон бадиий ижодининг концептуал-эстетик асослари. — Тошкент, 2018.

Педагогические условия использования исторических, литературно-художественных источников в формировании чувства патри-

**отизма у учащихся
(на примере творчества Чулпана)**

Умида ШЕРМАТОВА,
доктор философии (PhD) по педагогическим наукам,

Чирчикский государственный педагогический институт Ташкентской области

Ключевые слова: новейшая история Узбекистана, непрерывное образование, теория педагогики, история педагогических учений, патриотическое воспитание, духовная зрелость личности, культурное мировоззрение.

Краткое содержание. Проанализированы стимулы интереса учеников к историческим, литературно-художественным источникам, выявлены показатели патриотического воспитания и духовной зрелости личности, доказана необходимость дидактического обеспечения формирования у школьников культурного мировоззрения.

Pedagogical terms of use of historical, literary and artistic sources in the formation of a sense of patriotism among students (on the example of Chulpan's creativity)

Umida SHERMATOVA,
PhD in Pedagogical Sciences,
Chirchik State Pedagogical Institute
of Tashkent Region

Keywords: Uzbekistan's latest history, continuous education, theory of pedagogy, history of pedagogical teachings, patriotic education, spiritual maturity of the individual, cultural outlook.

Summary. The piece analyzes the ways of raising the interest of pupils in historical, literary and artistic sources, reveals indicators of patriotic education and spiritual maturity of the individual, proves the need for didactic support for the formation of a cultural worldview in schoolchildren.

⁴ Энг катта ўғри — вақт ўғриси // Халқ сўзи. — 2020. — 20 январь.

⁵ Чўлпон ижоди — ёшлар нигоҳида. 2020 й. 17 сентябрь // Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги (ЎЗА)нинг веб-сайти — www.uza.uz.